№ 246 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6 1902 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6 № 246

ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ». Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողի համար 10 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նոր ճանապարհի վրա.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ի միջի այլոց. Հայոց ներկայացուցիչները. Նամակ Զիվանշիրի գաւառից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր. — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Կարսի առումը։

ՆՈՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ՎՐԱ

Քսանհինգ տարի է անցել այն օրից, որ Կարսի նահանգը միացրած է մեր երկրին և ապրում է մեզ հետ քաղաքացիական ընդհանուր կեանքով։ Նա սկսեց ընտելանալ նոր կեանքին և ցոյց տուեց կենդանութեան նշաններ։ Կարսի նահանգի քաղաքների մեծ մասում սկզբում մեծ առևտրով և նոր արդիւնագործութեամբ գործում էին ոչ թէ բնիկները, այլ Ալեքսանդրօպոլից, Ախալցխայից, Ախալքալաքից գնացած մարդիկ, որոնք կամ ժամանակաւորապէս մնում էին նոր նուաճված նահանգում, կամ հաստատվում էին այնտեղ վերաբնակիչներ անունով։

Վերաբնակիչները, անկասկած, աչքի առաջ ունէին շահադիտական նպատակներ և չէին տոգորված տեղացիներին օգնելու և նրանց զարգացնելու գաղափարով, բայց իրապէս կատարեցին փոքր չափով քաղաքակրթական դեր, ուրովհետև նրանք աւելի զարգացած և փորձված մարդիկ էին քան բնիկները։ Վերաբնակիչների շնորհիւ Կարսի նահանգում ծագեցին հարցեր դպրոցների, գրադարանների բացման, լրագիր կարդալու, ժողովրդական գրքերի տարածման և կեանքի զանազան նոր պահանջների բաւարարութեան մասին։

Սակայն բնիկներն էլ սկսեցին գնահատել նորութիւնների մի նշանաւոր մասը և իրանք էլ փորձեցին նմանվելու վերաբնակիչներին իրանց կենցաղավարութեամբ։ Եւ չի անցնի շատ ժամանակ, որ նախկին բնակիչների և եկուորների մէջ տարբերութիւնը կը հարթվի այնքան, որ դժուար կը լինի նկատել նրանց մէջ մեծ զանազանութիւն։

Պէտք է նկատել, որ Կարսի նահանգի գիւղական դասակարգը ընդհանրապէս աւելի է ապահովված հողի կողմից, քան հարևան նահանգների գիւղացիները, որովհետև Կարսի նահանգում շատ կային ամայի տեղեր և ընդարձակ դաշտավայրեր, որոնցից կարելի եղաւ կտրել գիւղացիների համար լաւ հողաբաժիններ։ Գիւղացիները կարողութիւն ունեն իրանց տարեկան կարիքները ապահովել հողի եկամուտներով։ Եթէ նրանք կարող լինեն կատարելագործութիւն մտցնել իրանց գիւղատնտեսութեան մէջ, կրթութիւն ձեռք բերել և արհեստներ սովորել, նրանք կարող կը լինեն նախանձելի վիճակ ստեղծել իրանց համար։

Առաջին քսանհինգամեակը պէտք է մի նախաբան համարվի հետևեալ աւելի առաջադէմ քսանհինգամեակների համար։ Ազգաբնակութիւնը պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնէ այն բանի վրա, որ ընտելանայ խելացի աշխատանքի և զարգացնէ իր մէջ ինքնագործունէութեան ոգի։ Եթէ խաւար դարերը մեռցրել են նրա մէջ նախաձեռնութեան ոյժը, այժմ նա պէտք է թօթափէ իրանից հին աւանդական կապանքները և ոտք դնէ նոր կուլտուրական զարգացման շաւղի վրա, լաւ հաւատալով, որ միայն մտաւոր և տնտեսական առաջադիմութեամբ նա կարող է ձեռք բերել իր համար վայելուչ ապագայ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԻՋԻ ԱՅԼՈՑ

Պետերբուրգի եւ Մոսկվայի առաջադէմ մամուլը մի առանձին հետաքրքրութեամբ քննադատում է իրաւաբանների ինստիտուտի կազմակերպութեան թոյլ կողմերը եւ աշխատում է բացատրել, թէ ինչ պատճառներից է բղխում մեր երիտասարդ իրաւաբանների սահմանափակ գիտութիւնը, այնքան սահմանափակ, որ յաճախ նոյն իսկ անգրագիտութեան աններելի աստիճանին է հասնում։ Երեւան հանելով փաստերի մի պատկառելի թիւ, իբրեւ պերճախօս ապացոյց, լիբերալ մամուլը պնդում է, որ նորաբողբոջ իրաւաբանները իրանց մասնագիտութեան մէջ ոչ միայն կատարեալ պրոֆաններ են, այլ միջին զարգացողութեան տեսակէտից՝ շատերը բաւական ողորմելի են. հետեւաբար, արդարադատութեան լուրջ ասպարէզի համար՝ անհամապատասխան դատաւորի բարձր կոչման։ Վերջին հանգամանքը, այսինքն երիտասարդ իրաւաբանների պաշտօնավարութեան անպատրաստականութիւնը, ըստ երեւոյթին, աններելի իրողութիւն է, որովհետեւ բացի մի քանի անհատների ագիտութիւնները արձանագրելուց, այս տխուր երեւոյթի մասին ակնարկներ ենք գտնում արդարադատութեան մինիստր պ. Մուրավեօվի նամակների մէջ։ Մուրավեօվ, պատասխանելով լուսաւորութեան նախկին մինիստր Վաննովսկու հարցերին, կրթական գործի բարենորոգութիւնների վերաբերմամբ, ի միջի այլոց չնչում է եւ իրաւաբանական ֆակուլտէտի անօրմալ դրութիւնը, կցելով իր կարծիքը, որ դասատուութիւնների ընդհանուր սիստէմը անհրաժեշտ է ենթարկել արմատական փոփոխութեան։

Մուրավեօվի կարծիքը պաշտպանում են հեղինակաւոր մասնագէտները։ Համալսարանական դասախօսութիւնների լաւագոյն ներկայացուցիչները համարեա թէ միաձայն այն եզրակացութիւնն են արտայայտում, որ երիտասարդ իրաւաբանների գիտնական-գործնական պատշարիսութիւնը անմիջական կապ ունի դասընթացքի միակողմանի եւ թերմութեան կարօտ սիստէմի հետ։ Բարձրագոյն ուսումնարաններում ընդհանրապէս, մանաւանդ եւ իրաւաբանական ֆակուլտէտում, տիրապետող դասաւանդութեան ներկայ եղանակի մէջ չը կայ այն կենդանի իրական ոյժը, որ, յատկապէս հիմնված լինելով ուտիլիտար սկզբունքի վրա, լայն ծաւալ է տալիս ուսանողների պարապմունքներին, ներշնչելով նրանց մէջ սէր դէպի առարկան եւ սովորեցնելով, որպէս զի զուտ տեսականի հետ զուգընթացաբար ծանօթանան եւ գործնականի հետ։ Մեքենայաբար անցնելով չոր եւ ցամաք դասընթացքը, ուր յայտնի առարկաներ թռուցիկ կերպով ուսումնասիրվում են այնքան, որքան անհրաժեշտ է պաշտօնական քննութիւնների ներողամիտ հարցերին պատասխանելու, մեր ուսանողները աուդիտօրիայի հետ լոկ ձեւական յարաբերութիւն են պահպանում, խուսափելով թէ ինքնակրթութիւնից եւ թէ գործնական ասպարէզից. բնական է, որ ուսումնարանի աթոռից նետվելով կեանքի շրջանը, նրանք, իբրեւ հասարակական կամ պետական գործիչներ, անմիջապէս գործիք են դառնում մի որ եւ է թարգմանի ձեռքում։

Հարկ չը կայ կրկնելու, թէ այս տեսակ աշխատակիցներից որքան պէտք է տուժէ արդարադատութեան հումանիտար գաղափարը, որի խելացի գործադրութիւնից է կախված հազարաւոր մարդկանց ճակատագիրը, որովհետեւ այդ ինքն ըստ ինքեան պէտք է հասկանալի լինի, մինչդեռ իրաւաբանական բարդ խնդիրների լուծելու գործողութիւնը յանձնվում է այնպիսի անհմուտ մարդկանց, որոնց հեղինակաւորութիւնը մի որոշ երաշխաւորութիւն է պահանջում։ Տասնեակ տարիների ընթացքում մենք վկայ ենք եղել մի շարք դժբաղդ դէպքերի, որոնք պատշաճ լուսաբանութիւն չստանալով քննիչի անհմտութեան շնորհիւ, աղքատութեան հրապարակն են նետել ֆիզիկապէս այլանդակված խեղճերին։

Երկաթուղու կայարանում մի «ստրելօչնիկ», 24 ժամ անընդհատ եւ անքուն աշխատելուց յետոյ, սաստիկ յոգնած վագօնի տակն ընկաւ եւ ձեռքը կտրվեց։ Քննիչը, երկաթուղու օրէնսդրութեան մասին ոչ մի գաղափար չունենալով, գործին այնպիսի սխալ ընթացք տուեց, որ երկաթուղու վարչութիւնը ազատեց պատասխանատուութիւնից, այն ինչ վարչութիւնը մեղաւոր էր, որովհետեւ ապօրինի կերպով

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱՐՍԻ ԱՌՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

(1877 թ. նոյեմբերի 5—6-ի գիշերը)

Կռիւը ձախ թեւում արդէն բոլորված էր, երբ Ալխազովի զօրասիւնը միայն ժամի 4-ին կէսօրից յետոյ հաւաքվեց, վերջապէս, ցոյց տուած տեղերում, Հաֆիզի դիմաց։ Երեք բատալիօններ, գեներալի անձնական հրամանատարութեամբ, շարժվեցին ուղիղ դէպի բատարէան։ Քութայիսեան գնդի երկու բատալիօններ, գնդապետ Ցադէեվի հրամանի տակ, նրա ետեւն էին անցնում աջ կողմից։ Բերդի սաստիկ կրակի տակ այս վերջին զօրասիւնը բաւական շեղվեց դէպի մի կողմ եւ շուտով աչքից կորցրեց իր ընկերներին։ Բոլորովին մթնեց. թնդանօթների եւ հրացանների գոռոցը, որ լսվում էր նրանից դէպի ձախ, բատարէայի մօտ, սկսեց դէպի յետ քաշվել եւ յետոյ լռեց։ Մի օֆիցէր ուղարկվեց քութայիսցիներին որոնելու, բայց նա չը գտաւ եւ վերադարձաւ։ Իսկ քութայիսցիները, չը ստանալով յետ դառնալու հրաման, մի գլուխ առաջ են գնում թշնամու ամրոցներից թափվող սարսափելի կրակի տակ։ Բայց ահա, աշնանային գիշերի մթութեան մէջ, նրանց առջեւ գծագրվեց մի ինչ-որ ամրոցի կերպարանքը։ Դա Հաֆիզն էր։ Յանկարծ որոտաց ուռան, եւ երկու բատալիօնները, ցատկելով պատնէշներից, յանկարծակի ներս խուժեցին ամրոցի մէջ։ Ամրոցի բերդապահ զօրքի մի մասը փախաւ. միւսը, որ փակվել էր զօրանոցում, կոտորվեց կամ զէնքը ցած դրեց։ Կարսում իրարանցում ընկաւ։ Թիւրքական մի ինչ-որ բատալիօն վրա պրծաւ, որ խլէ մեզանից ամրոցը, բայց ընկաւ սուինների տակ։ Այս մի բատալիօնին հետեւեցին մի քանի ուրիշները։ Թիւրքերն այժմ յարձակվում էին իրանց սեփական ամրոցի վրա, բայց նրանց ամենակատաղի յարձակումները յետ մղվեցին,—Հաֆիզը մնաց մեր ձեռքում։ Մինչ այս մինչ այն՝ մօտենում էր լուսաբացը, եւ Ցադէեվը, ոչ մի կողմից ոչինչ տեղեկութիւն չը ստանալով, հրամայեց փչացնել թիւրքական բոլոր թնդանօթները, հաւաքեց գերիներին եւ թողնելով ամրոցը, որ լցված էր թիւրքական դիակներով, սկսեց նահանջել դէպի բանակը։ Թիւրքերի վախը այնքան մեծ էր, որ ոչ ոք չը հալածեց նրան։ Քութայիսցիները ընդամենը 50 մարդ կորցրին։

Մեր բանակում այդ ժամանակ ամենքը սաստիկ անհանգստութեան մէջ էին, որովհետեւ չէին իմանում, թէ ուր կորան ամբողջ երկու բատալիօնները։ Ալխազովը նկատեց նրանց բացակայութիւնը միայն այն ժամանակ, երբ բատարէան վերցրած էր եւ թիւրքերը նահանջեցին դէպի Կարս։ Լազարեվին շատ անհանգստացնում էր բատալիօնների վիճակը. նա այս ու այն կողմ ուղարկեց իր բոլոր բանբերներին։ Բայց որովհետեւ ոչ ոքի մտքով չէր անցնում որոնել նրանց Հաֆիզում, ուստի քութայիսցիներին ոչ մի տեղ չը գտան։ Ենթադրութիւն կար, թէ նրանք կորցրել են ճանապարհը եւ վերադարձել են բանակը։ Մարդ ուղարկեցին Վիզինքեվ,—բայց այնտեղ էլ ոչ ոք մի բան չը գիտէր, եւ միայն առաւօտեան, երբ վերադարձաւ Ցադէեվը, յայտնի դարձաւ ամեն ինչ։ Երբ իմացվեց, որ Հաֆիզը մի քանի ժամերի ընթացքում մեր ձեռքում է եղել, Լազարեվի ափսոսանքներին վերջ չը կար։ «Եթէ իմանայի այդ, ասում էր նա, ես պատերազմի մէջ կը գցէի բոլոր զօրքերը եւ այժմ մենք արդէն Կարսում կը լինէինք»։ Տարաբաղդաբար, այն մարդիկ, որոնց ուղարկել էր Ցադէեվը Հաֆիզից, գիշերը կորցրել էին ճանապարհը եւ չէին կարողացել գտնել ոչ Լազարեվին, ոչ Ալխազովին։ Իվան Դաւիդովիչը լիապէս գնահատեց քութայիսցիների քաջարի գործը եւ առաջինն էր, որ շնորհաւորեց Ցադէեվին։

Մի քանի օրից յետոյ, հոկտեմբերի 28-ին, մեր բոլոր պաշարողական բատարէաները պատրաստ էին եւ սկսվեց ամրոցների սաստկացրած ռմբակոծումը։ Լրտեսների ասելով, քաղաքի մէջ մեր ռումբերի գործած աւերումը այնքան մեծ էր, որ հարկաւոր եղաւ Բայրամ—փաշա արուարձանի բոլոր բնակիչներին փոխադրել հեռաւոր թաղերը։ Քաղաքի մէջ տիրում էր ընդհանուր տրտունջ։ Ժողովրդից ընտրվածները գնում էին բերդի հրամանատարի մօտ, պահանջում էին, որ նա զօրքի հետ դուրս գայ քաղաքից, բայց փաշան յայտնեց, թէ պիտի պահէ մինչեւ վերջին մարդը, իսկ ամեն խօսքի ու զրոյցին վերջ դնելու համար հրամայեց չուկայում կախել մի քանի մարդկանց, որոնք ամենից շատ աղմուկ հանողներից էին։

Բայց այսպէս թէ այնպէս, գործը մօտենում էր վախճանին։ Քութայիսցիների փայլուն յաջողութեան, գործով ապացուցեց, թէ որքան իրաւացի էին շտուրմի կողմնակիցները, եւ հոկտեմբերի 28-ին Լազարեվը կանչվեց Վերան-Կալէ, ուր տեղափոխված էր գլխաւոր հրամանատարը, այդ հարցը վերջնականապէս քննելու համար։ Շտուրմը նշանակված էր գիշերը, նոյեմբերի 1-ին լոյս 2-ը։ Գիշերային յարձակման միտքը զինուորական խորհրդի մէջ եռանդուն վէճեր յարուցեց, բայց վերջ ի վերջոյ ամենքը համաձայնվեցին Լազարեվի հետ, որ ասում էր, թէ գիշերը աջողութեան գլխաւոր պայմաններից մէկն է։ Հէնց այդ ժամանակ էլ, նրա անմիջական ցուցմունքներով, կազմվեց պատերազմի կարգը, որի էութիւնը հետեւեալն էր.—

Երեք յարձակողական զօրասիւներ են նշանակվում Կարսի հարաւային ամրոցները գրաւելու համար. 1) գեներալ Ալխազովի զօրասիւնը գնում է Հաֆիզի վրա. 2) գեներալ Գրաբբէի եւ գնդապետ Վօժդակինի զօրասիւնը յարձակվում են Կանլիի վրա եւ 3) փոխ-գնդապետ Մէլիքօվի զօրասիւնը վերցնում է Սուվարին եւ յետոյ, անցնելով Կարս-չայի ձախ ափը, գեներալ Կօմարովի զօրքերի հետ յարձակվում է Չիմ ամրոցի վրա։ Այս երեք յարձակողական զօրասիւների անմիջական ղեկավարութիւնը իր վրա վերցրեց Կարսի զօրաբաժնի գլխաւորը, գեներալ Լազարեվ։ Այս բանի վրա պնդում էր մանաւանդ կօրպուսի հրամանատար Լօրիս-Մելիքօվը, որ ընդունում էր, թէ Լազարեվը ոչ միայն ռազմական անկասկածելի արժանաւորութիւնների տէր է, այլ եւ պատերազմական մի առանձին բաղդ ունի։ Բայց Լազարեվը ունէր եւ մի ուրիշ գնահատելի գիծ—նա չէր ընդունում նահանջելը։ Եւ երբ Լազարեվի ուշադրութիւնը դարձրին այն բանի վրա, որ նրա կազմած ծրագրի մէջ չը կայ ցուցմունք, թէ ինչ կարգով պէտք է նահանջել, նա վճռականապէս ասաց. «Նահանջում չը կայ»։

Յետոյ գեներալ Ռօպը, բաժանելով իրանից Կօմարովի զօրասիւնը Չիմին տիրանալու համար, իր մնացած զօրքերով ցոյց է անում Շօրախի ամրութիւնների, իսկ գեներալ Շատիլօվը—Արաբ-Թաբիայի եւ Կարադաղի դէմ։

—«Դէհ, փառք Աստուծու, ասում էին զօրքերի մէջ, երբ իմացան, որ յարձակողական զօրասիւների ղեկավարութիւնը յանձնված է Լազարեվին. այժմ գործի կէսը արդէն արված է»։ Այնքան մեծ էր զինուորների հաւատն ու սէրը դէպի նրան, արդարացի կերպով նկա-

ստիպել էր 24 ժամ աշխատել։ Եթէ քննիչը հմուտ լինէր, նա պիտի հարց տար, թէ ինչ իրաւունքով են թոյլ տուել, որ մարդը յոգնի, մինչդեռ օրէնքով «սարկլօշնիկները» պէտք է ծառայեն 12 ժամ։ Եթէ հարցը այսպէս դրված լինէր, երկաթուղու վարչութիւնը, իբրեւ մեղաւոր, ստիպված թօշակ պիտի տար, բայց որովհետեւ քննութիւնը սկսվեց «իր անզգուշութեամբ ընկաւ վագոնի տակ եւ այլն», ուստի խնդիրը մնաց փողոցում։ Այսպիսի օրինակներ բազմաթիւ են։

Յարուցած հարցով հետաքրքրվողներին մենք խորհուրդ կը տայինք ծանօթանալ պ. Ս. Ժիվագօի «Ինչ է պակաս համալսարանում մեր ապագայ իրաւաբաններին» գեղեցիկ յօդուածի հետ, որ տպված է «Русская Мысль» ամսագրի նոյեմբերի համարում։

Տիրոսեան

ՀԱՅՈՑ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Իններորդ հայոց ներկայացումը, որ տուեց ամսիս 4-ին, երկուշաբթի, հայոց դրամատիկական ընկերութեան խումբը, գրաւել էր թատրոն, հակառակ մեր ակնկալութեան, հանդիսականների մեծ բազմութիւն։ Ասում ենք, հակառակ մեր ակնկալութեան, որովհետեւ մենք չէինք ենթադրում, որ «Տրիլբի» պէս պիեսան կարող էր գրաւել թատրոն հասարակութիւնը։ Ստիպված ենք փոխել մեր կարծիքը, բայց մի եւ նոյն ժամանակ մեր մէջ ամրանում է այն համոզմունքը, որ հայոց թատրոնը յաճախողների մեծ մասը որոնում էր միայն զուարճութիւն, թէեւ նա կապ չունենայ գեղարուեստի էութեան հետ։ Այսպիսիներին «Տրիլբի» պիեսան, որ չը գիտեմ ինչու ստացել է «դրամա» մեծադղորդ անունը, կարող է դուր գալ, որովհետեւ նա ամբողջովին հիմնված է էֆֆէկտների վրա եւ, անկասկած, իր դեկադենտական բովանդակութեամբ միացնում է ցիրկը եւ բալագանը Մելպոմենայի տաճարի հետ։ Բայց, անշուշտ, նա չէր կարող գոհացնել այն սակաւաթիւ թատերասէրներին, որոնք զուարճութիւնից բացի մի այլ բան եւս որոնում են հայոց թատրոնի մէջ, մի բան, որ խօսէր նրանց սրտին, հոգուն եւ մտքին։ Ինչու թատրոնական վարչութիւնը կերակրում է հայոց թատերասէր հասարակութեանը այդպիսի անառողջարար, հիպնոտիզմի երկրպագու եւ դեկադենտական ճաշակ զարգացնող պիեսներով— ահա մի հարց, որ այդ երեկոյ շատերը տուին իրանց։ Մենք այդ բացատրում ենք մի հանգամանքով. վարչութիւնը իր գլխաւոր ձգտման մէջ՝ թատրոն գրաւել հասարակութիւնը՝ ամեն տեսակ փորձեր է անում, այս եւ այն կողմն է ընկնում. նա երերում, տատանվում է, չը կարողանալով դեռ որոշել, թէ ինչ տեսակ պիեսներ պէտք է դնել, որոնք կարողանան թատրոն յաճախողների մի ստուար կօնտինգենտ ստեղծել։ Սակայն, չը պէտք է մոռանալ, որ մանաւանդ հայոց հասարակութեան համար, թատրոնը ամենից առաջ կրթական միսիա ունի, պէտք է այդ միսիան պահել միշտ իր կոչման բարձրութեան վրա։

Գալով դերակատարներին, պէտք է ասենք, որ տիկին Մայսուրեան, որ կատարում էր հերոսուհի Տրիլբիի դերը, ցոյց տուեց, որ իր ամպլուայի մէջ դա ամենաաջողված դերն է. նա շատ լաւ եւ շատ գեղեցիկ խաղաց ու, անկասկած, մեծ հմտութիւն ու ընդունակութիւն ցոյց տուեց։ Պակաս գեղեցիկ չը խաղաց եւ պ. Աբէլեանը Սվէնգալիի դերը, իսկ պ. Պետրոսեան, որ խաղում էր Տաֆֆի Ռինի դերը, առիթ եւ ասպարէզ չունէր լայն կերպով ցոյց տալու իր ձիրքը։ Բացի պ. Մամիկոնեանից, մնացած դերակատարները չը կարողացան օգնել անսամբլի պահպանութեան։

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՋԻՎԱՆՇԻՐԻ ԳԱՒԱՌԻՑ

Մաղավուզ գիւղ, նոյեմբերի 20-ին

Մեծ ճանապարհներից եւ քաղաքներից հեռու ընկած մեր գիւղը, ինչպէս եւ մեր գաւառի միւս հայաբնակ գիւղերը, բարոյապէս եւ մտաւորապէս շատ յետ են մնացել։ Դրա պատճառներից մէկն էլ այն է, որ ինտելիգենտ անդամները բացակայում են եւ գիւղացիները՝ գրքի կամ լրագրի երես չը տեսնելով՝ ընթերցանութեան մասին գաղափար չունեն ամենեւին։

Այդ տեսակէտից մեր գիւղին վնասել է եւ այն հանգամանքը, որ մօտ քառասուն տարի սրանից առաջ մեր գիւղացիների մի մասը՝ մեզանից բաժանվելով՝ կազմել է Տօնաշէն անունով մի ուրիշ գիւղ՝ իր առանձին ագարակներով։ Մնացած մօտ 80 տունն էլ, մօտ 25 տարի առաջ, իրապէս բաժանվել է երեք մասի՝ մի անբաժան գիւղ մնալով հանդերձ. եւ դա տեղի է ունեցել համարեա մի ցնդված ծերունու յորդորներով, թէ պէտք է գիւղի տեղը փոխել՝ միայն այն պատճառով, որ գիւղացիները մի քանի տարի շարունակ անառողջութեան մէջ են եղել։ Եւ հիմա հին գիւղի տեղում, ուր օդը եւ ջուրը անհամեմատ աւելի առողջարար են, մի խարխուլ փայտաշէն եկեղեցու շուրջը, մնացել են միայն 12 տուն։ Այդ պատճառով միւս գիւղաբաժինների բնակիչները տասնեակ տարիներ եկեղեցու երես չեն տեսել. տղամարդիկ կան, որ իրանց կեանքում նոյն իսկ զանգակի ձայն էլ չեն լսել երբէք, եւ ոչ միայն նրանցից, որոնք ամառային արօտատեղերում կամ ձմեռանոցներում «աղբանքի» մօտ են գտնվում։

Այս ցաւալի դրութիւնը երկար կը շարունակվէր, եթէ չը լինէր մի արտաքին բարեյաջող հանգամանք։ Տասներկու տարի սրանից առաջ Բաքւում վախճանված յայտնի նաւթարդիւնաբերող ծերունի Մուսայէլ Շահգեղամեանը, որ ծագումով մեր գիւղացի էր, կտակել էր իր որդուն, պ. Մկրտիչ Շահգեղամեանին, որ վերջինս իր հայրենի Մաղավուզ գիւղում շինէ եկեղեցի եւ միդասեան ծխական դպրոց. բացի դրանից Էջմիածնի ճեմարանին 3000 րուբլի տայ, որի տոկոսով ջրաբերդցի մի որդեգիր պէտք է սովորէր այնտեղ։

Դժբաղդաբար, մեզ անյայտ պատճառներով, պ. Մ. Շահգեղամեան շուտ չը ձեռնարկեց եկեղեցու շինութեանը։ Մեր գիւղացիներն էլ մի քանի տարի սպասելուց յետոյ՝ վճռեցին, որ իրանք շինեն եկեղեցին՝ ընտրված հոգաբարձուների միջոցով. սակայն միայն եկեղեցու հիմքը դրին նոր գիւղում, ուր տեղափոխվել է ժողովրդի մեծամասնութիւնը. պատերը հազիւ կէս արշին բարձրացրին եւ միջոց չունենալու պատճառով շինութիւնը դադարեցրին։

Ահա այս դրութեան մէջ էր մեր եկեղեցու շինութեան գործը, երբ պ. Մ. Շահգեղամեանը՝ եկեղեցու շինութեան թոյլտւութիւնը եւ հաստատած նախագիծը ստանալուց յետոյ՝ ինքը անձամբ եկաւ մեր գիւղը։ Տեսնելով, որ գիւղացիների դրած հիմքի եւ իր նախագծի մէջ ոչ մի նմանութիւն չը կայ եւ արդէն դրած հիմքով եկեղեցին փոքր դուրս կը գայ՝ պ. Շահգեղամեանը՝ առաջարկելով գիւղացիներին այն բոլոր ծախսերը, որ նրանք արդէն արել են եկեղեցու հիմքի վրա՝ ցանկացաւ իր հաշւով գիւղացիների շինած հիմքը քանդել եւ նոյն տեղի վրա իր նախագծով կառուցանել մի հոյակապ, գեղեցիկ եւ ընդարձակ եկեղեցի։ Գիւղացիները, ի հարկէ, համաձայնվեցին իրանց արած ծախսը ստանալու. սակայն բացէ ի բաց մերժեցին եկեղեցու հիմքը փոխել։ Որքան պ. Շահգեղամեանը աշխատեց համոզել գիւղացիներին, բայց նրանք չը համաձայնվեցին... ուզեցին, որ իրանք լինեն եկեղեցու հիմքը դրած... սակայն ափսոս, որ ուրիշի փողով։ Այդ պատճառով պ. Շահգեղամեանը ստիպված էր եկեղեցու նախագիծը փոխելու եւ արդէն դրած հիմքին յարմարեցնելու, որից յետոյ եկեղեցու շինութիւնը տուեց կապալառուի. իսկ գիւղացիներից գործադիր յանձնաժողով ընտրել տուեց, որը պարտաւոր էր հսկել շինութեանը, պահանջված ժամանակը բանւորներ եւ սայլեր տալ գիւղից, ի հարկէ, Շահգեղամեանի հաշւով, եւ փողը ստանալով նրանից՝ աստիճանաբար վճարել կապալառուին եւ այլն։ Դժբաղդաբար կապալառուն մի 8—900 րուբլի փող վերցնելով՝ փախաւ։ Նորից գործը սկսեց ձգձգվել։ Վերջը եկեղեցու շինութիւնը կրկին տուին մի նոր կապալառուի, երիտասարդ վարպետ պ. Գրիգոր Ադաբէկեանին, որը, բարեբաղդաբար, դուրս եկաւ գործին տեղեակ, հմուտ եւ բարեխիղճ մի անձնաւորութիւն։ Եկեղեցու շինութեան գործը կանոնաւոր ընթացք ստացաւ եւ անցեալ գարնան վերջացած կը լինէր, եթէ գիւղի ներկայացուցիչները անտարբեր չը գտնվէին եւ իր ժամանակին աշխատաւորներ եւ սայլեր տային, ինչպէս խոստացել էին։ Յանձնաժողովի անդամներից մէկը օգնելու փոխարէն՝ նոյն իսկ խանգարում էլ էր ամարդի կերպով, որովհետեւ վարպետը չէր ուզում նրա կապրիզները տանել...

Այս աշնան եկեղեցու շինութիւնը վերջանում է։ Շնորհիւ Շահգեղամեանի, մեր աղքատիկ գիւղը սրբատաշ քարից շինած մի բաւական սիրուն կամարակապ եկեղեցի կունենայ։ Շատ ցանկալի է, որ շուտով նրան էլ զարդարվի, որ գարնանը կարելի լինի օծել տալ։

Ներկայումս այն գիւղաբաժնում, ուր շինվում է մեր գիւղի եկեղեցին, մօտ 50 տուն կայ։ Մի 10—15 հատ յարմարաւոր բնակարաններ կան շինված քաղաքի ձեւով։ Հիմա, երբ եկեղեցու շինութիւնը գլուխ է գալիս, մնացած երկու գիւղաբաժինների բնակիչներն էլ ուզում են տեղափոխվել այստեղ. բայց յարմարաւոր հողաբաժինները բոլորը արդէն տիրապետած են. շատերը վերցրել են իրանց նախկին վարելահողերը եւ ոչ ոքի չեն տալիս՝ չը նայած որ դրանք համայնական հողեր են։ Մնացած գիւղացիները փորձեցին բողոքել կառավարութեան առաջ այդ բանի դէմ, բայց ոչինչ դուրս չեկաւ. այդ պատճառով շատ գիւղացիներ, որոնք սկզբից տափ չեն ունեցել նոր գիւղի տեղում, հիմա ստիպված են բաւականանալ փոքրիկ եւ անյարմար հողաբաժիններով, որ յատկացրել են գիւղացիներից ընտրված հողաբաժան հաւատարմատարները՝ հէնց մեր նահանգապետի այստեղ եկած ժամանակը։ Ափսոս, որ կանոնաւոր փողոցներ չեն թողնվում, եւ մենք 20-րդ դարում ականատես ենք, թէ ինչպէս են հետզհետէ գոյանում մեր գիւղերի լաբիւրինթոսները...

Զ. Ս.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, նոյեմբերի 4-ին

Վերջին ժամանակներս թէ հասարակութեան եւ թէ մամուլի մէջ մի քանի անգամ նախատինքներ են եղել Ներսիսեան հայոց հոգեւոր դպրոցի հոգաբարձութեան հասցէին, իբր թէ սա ոչ մի խնամք չէ անում դպրոցի նախկին

տում է Մեչչերակին։

Նոյեմբերի 1-ին առաւօտից եղանակը դէպի վատն էր փոխվել. մաղում էր մանր ու ցուրտ անձրեւ, իսկ կէսօրին մօտ եկաւ ձիւն, որ արագ հալվում էր եւ գոյացնում այնպիսի կպչուն ցեխ, որ հետեւակ զօրքի շարժումները չափազանց դժուարանում էին։ Այդ բաւական չէր, երեկոյեան մութը հասնելուն վրա, այնպիսի թանձր մշուշ եկաւ, որ նոյն իսկ մօտիկ տարածութեան վրա չէր կարելի որոշել առարկաները։ Չը նայած այս բոլորին, զօրքերը արդէն պատրաստ էին եւ միայն հրամանի էին սպասում, որ առաջ գնան։ Լազարեվի բնակարանը այդ ժամանակ Վերին Կարաջուրանումն էր. երեկոյեան նա հրաւիրեց իր մօտ զօրամասերի գլխաւորներին եւ, նրանց հետ խորհրդակցելուց յետոյ, հասաւ այն համոզմունքին, որ այսպիսի եղանակին շտուրմ սկսելը անհնարին է։ Գիշերվայ ժամի 11-ին նա այս մասին հեռագիր ուղարկեց կօրպուսի հրամանատարին, որ անյապաղ զեկուցեց գլխաւոր հրամանատարին,—եւ շտուրմը յետաձգվեց մինչեւ աւելի բարեյաջող ժամանակ։

Սկսվեց բերդի սաստկացրած ռմբակոծութիւնը, իսկ զօրքերը կատարելապէս կազմ ու պատրաստ էին՝ հրաման ստացվելուն պէս իսկոյն առաջ գնալ։ Գիշերները զինուորներից կազմվում էին կամաւորների խմբեր, որոնք անցնում էին թշնամու պահակների գծից, որպէս զի աւելի լաւ ծանօթանան Կարսի ամրութիւններին մօտեցնող ճանապարհների հետ. նրանց հետ գնում էին եւ ուղեցոյցները,—մի հայ եւ մի թիւրք, որոնք պիտի իրար սխալները ցոյց տային։ Այսպիսով շտուրմի բոլոր հանգամանքները խստութեամբ նախատեսնված էին, բոլոր անհրաժեշտ միջոցները ձեռք էին առնված, իսկ եղանակը սկսեց բացվել. անձրեւներից թրջված հողը այնքան պնդացաւ, որ հետեւակ զօրքը կարող էր շարժվել առանց դժուարութիւնների։ Գիշերները լուսնկայ էին։ Նոյեմբերի 3-ի երեկոյեան գեներալ Լազարեվի վրանում հաւաքված էին գլխաւորներից մի քանիսը։ Խօսքը առաջիկայ շտուրմի մասին էր, եւ Լազարեվի մէջ վերջնականապէս համոզմունք կազմվեց, որ անհրաժեշտ է օգուտ քաղել սառած գետնից եւ լուսնկայ գիշերներից. դրանք հանգամանքներ էին, որոնք նպաստում էին շտուրմի աջողութեան։ Լուսնկայ գիշերները յարմար են չորս կողմը տեսնելու համար եւ այնքան լոյս չեն, որ թշնամին հեռուից իմանայ մեր շարժումները։ Այս մասին Լազարեվը յանձնեց գեներալ Գուրչինին յայտնել գլխաւոր հրամանատարի դիւանին։ Այս պատճառով էլ շտուրմը նշանակվեց գիշերը նոյեմբերի 5-ին լոյս 6-ը։

Մնում էր երկու օր, եւ Լազարեվը, ինչպէս փորձված զօրավար, օգուտ քաղեց այդ ժամանակից, որպէս զի էլէքտրականացնէ զօրքերը եւ բարձրացնէ նրա մէջ ոգին ու բարոյական ոյժերը մինչեւ վերին աստիճանը։ Սրա համար նա թոյլտւութիւն խնդրեց բաժանելու ս. Գէորգի խաչերը այն բոլոր հասարակ զինուորներին, որոնք քաջութիւն էին ցոյց տուել նախընթաց կռիւների մէջ, բայց դեռ չէին ստացել պարգեւներ։ Այդպիսի զինուորների թիւը հասնում էր հազարի։ Նոյեմբերի 4-ի ամբողջ երեկոն եւ 5-ի ամբողջ առաւօտը Լազարեվը անձամբ բաժանում էր այդ խաչերը բոլոր հասարակ զինուորների ներկայութեամբ, որոնք խմբված էին նրա վրանի մօտ։ Կախելով խաչը իւրաքանչիւրի կրծքից, Լազարեվը համբուրում էր ամեն մի ստացողին եւ ամեն մէկին ցանկութիւն էր յայտնում, որ առաջիկայ շտուրմին այդ պարգեւից էլ բարձր պարգեւ ստանայ։ Զինուորները հանդիպում էին խաչ ստացած իրանց ընկերներին ուռաներով,—եւ, ի հարկէ, այս հանդէսը, այս զինուորական ամբողջ տօնը առանց ազդեցութեան չը մնացին առաջիկայ շտուրմի դժուար հանգամանքների մէջ։ Ներկայ եղողներից ոչ մէկը չէր էլ կասկածում, թէ շտուրմը կը լինի հէնց այդ իսկ օրվայ գիշերը։ Այս վճիռը ամենամեծ գաղտնիք էր։ Մինչդեռ բաժանվում էին խաչերը, Կարաջուրանում արդէն տեղ էր պատրաստվում վիրաւորվածների վէրքերը կապելու համար, իսկ շտաբի օֆիցէրները արագ արտագրում էին պատերազմի կարգի պատճէնները։ Այդ կարգը վերջնականապէս կազմել էր Լազարեվը, եւ կէսօրից մօտ նրա պատճէնները առաքված էին զօրքերի բոլոր մասերում. հրամայված էր պաքսիմատ եւ փամփուշտներ բաժանել զինուորներին։

Եւ այսպէս, Լազարեվի անմիջական հրամանատարութեան տակ գտնվում էին այն յարձակողական զօրաբաժինները, որոնք նշանակված էին Կարսի հարաւ-արեւելեան ամրոցներին տիրանալու համար։ Այն զօրքերը, որոնք ցոյց պիտի անէին Կարսչայի ձախ ափին, ենթարկվում էին գեներալ Րօօպին, իսկ Կարադաղի դէմ ցոյց անող զօրքերը—գեներալ Շատիլովին։ Այդ երեք զօրաբաժինների գլխաւորութիւնը մնում էր կօրպուսի հրամանատար գեներալ-ադիւտանտ Լօրիս-Մէլիքօվի վրա, որ գտնվում էր զօրքերի գլխաւոր պահեստի հետ Գոմաձոր գիւղի մօտ։

—

Նոյեմբերի 5-ի երեկոյեան, երբ լրացած լուսինը արդէն բարձրացել էր երկնակամարի վրա, շտուրմ գնացող զօրքերը շար ընկան իրանց վրանների առաջ։ Ամեն ինչ պատրաստ էր։ Լազարեվը վերջին անգամ անցաւ շարքերի առջեւով եւ կիսաձայնով շնորհաւորում էր ամենքին «առաջիկայ յաղթութեան համար»։ Մի այդպիսի ինքնավստահութիւնը, որ յայտնվում էր այնպիսի մի վտանգաւոր գործից առաջ, ինչպիսին է գիշերային յարձակումը, ասում է Շնէուր իր յիշողութիւնների մէջ, մի քանիսներին չափազանցութիւն թւաց. բայց Լազարեվը նոյն այդ գիշերը գործով ցոյց տուեց, որ այդ խօսքերը խորին համոզմունքի եւ յաղթութիւն տանելու անդառնալի վճռականութեան արդիւնք էին։ Նա վերցրեց գլխարկը, խորին ակնածութեամբ խաչակնքեց զօրքերը եւ աւելացրեց. «Այժմ գնացէք, Աստուած ձեզ հետ»։

Ինչպէս տերեւների խշխշոց, ասում է մի ուրիշ ականատես, անցաւ շարքերի միջով մարդկանց խուլ շշնջոցը, որ կարծես յայտնում էր հաւանութիւն եւ շնորհակալութիւն այդ մոխրագոյն վերարկուների (զինուորների) կողմից, որոնք գնում էին մահվան դուռը, այն փառաբանական խօսքերի համար, որ գլխաւորը ուղղում էր նրանց դժուար գործից առաջ։

Զօրասիւները շարժվեցին *)։ Երեկոյեան ժամի 8 էր։ Լուսնկայ գիշերը, որ լուսաւորում էր եղեամով ծածկված դաշտերը, հեռուում նկարում էր ամրոցների ահաւոր կերպարանքները։ Ցուրտը սաստկանում էր։ Խորին լռութիւնը, որ ընդհատում էին իրանց գործը շարունակող պաշարողական բատարէաների որոտները, թագաւորում էր ամեն տեղ։ Յանկարծ թշնամու կողմից արձակված թնդանօթի կայծակը կտրեց գիշերային մթութիւնը, եւ բարձր Շօրախը միանգամից զարդարվեց հրային գրգալներով։ Դա գեներալ Րօօպն է սկսում իր ցոյցը եւ տանում է նրան այնպիսի եռանդով, որ դէպի իրան է գրաւում թշնամու ոյժերի մի նշանաւոր մասը. նոյն իսկ բերդի հրամանատար Հուսէյն-փաշան շտապով գնաց այնտեղ Հաֆիզից, ենթադրելով թէ գլխաւոր յարձակումը Շօրախի դէմ է մղվում։

(Կը շարունակվի)

*) Իւրաքանչիւր սիւն ունէր իր հետ հայ ուղեցոյցներ։ Հրամայված էր զօրքերին ամենախիստ լռութիւն պահպանել. արգելված էր ծխելը, խօսելը, շներ տանելը։

ուսուցիչ պ. Եկմալեանին, որ այժմ ենթարկված է հոգեկան հիւանդութեան։

Բոլոր այդ յարձակումները անհիմն են եւ ակներեւ է, որ առաջացել են այն պատճառով, որ նախատողները ծանօթ չեն գործի հանգամանքին։

Պ. Եկմալեանը դեռ եւս այս տարվայ յունվար ամսին երեւացնում էր հիւանդութեան նշաններ. իսկ մայիսի սկզբներին նրա հիւանդութիւնը այնքան պարզ յայտնվեցաւ, որ հարկաւոր եղաւ դիմել միջոցների՝ տեղաւորելու նրան հիւանդանոցում։ Պ. Եկմալեանի սկարանալու մասին իմաց տրվեց նրա ազգականներին, եւ անմիջապէս պ. Եկմալեանը յանձնվեց իր եղբօր հոգատարութեանը՝ համաձայն վերջինիս խնդիրքի, իսկ հոգաբարձութիւնը արձանագրութիւններով 8-ից մայիսի եւ 4-ից սեպտեմբերի որոշեց չը դադարացնել պ. Եկմալեանի ռոճիկը մի տարվայ ընթացքում։ Խնդիրը՝ թէ ինչպէս պէտք է ապահովացնել պ. Եկմալեանի վիճակը ապագայում՝ համաձայն նրա գրական որոշման 8-ին մայիսի՝ դեռ եւս պէտք է լինի առարկայ խորհրդակցութեան հոգաբարձութեան։

Այն օրից, երբ հիւանդը յանձնվել է իր եղբօր հոգատարութեանը, հոգաբարձութիւնը տալիս է պ. Եկմալեանի ռոճիկը նրա եղբօրը՝ խիկոյն եւ ըստ վերջինիս պահանջմամբ. հիմա էլ հոգաբարձութիւնը, ստանալով հեռագիր եղբօրից, առանց յետաձգութեան ուղարկեց Օդեսա պահանջված գումարը, եւ այս թղթիս կանխօրէն տուած է հիւանդի կարիքների համար, բացի հոկտեմբերի ու նոյեմբերի ռոճկից, եւ դեկտեմբերի ռոճկի մի մասը։

Վերոյիշեալ տողերը բաւական պարզ ապացուցանում են նախ՝ որ դպրոցիս հոգաբարձութիւնը չէ խնայում այն, ինչ որ իրանից կախված է թեթեւացնելու հիւանդ Եկմալեանի վիճակը, եւ երկրորդ՝ որ բոլոր յարձակումները հոգաբարձութեան հասցէին առնուազն անհիմն են։

Հերթական հոգաբարձու Ներսիսեան հայոց հոգեւոր դպրոցի՝

Յովսէփ Տիգրանեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Պետերբուրգում, ինչպէս հաղորդում են մայրաքաղաքի լրագիրները, մտադրութիւն կայ հիմնել ժուրնալիստների ուսումնարան։ Գործի նախաձեռնութիւնը պատկանում է ռուս յայտնի վիպագրող Բօբօրիկինին։

—

«Кавказъ» լրագրին հեռագրում են Կարսից. «Նոյեմբերի 4։ Կարսի բնակիչները արդէն արձագանք տուին նուիրատուութիւններ անելու կոչին յօգուտ այն արձանի, որ պէտք է կանգնեցնվի Կարսի առման ժամանակ սպանված զինուորների գերեզմանի վրա։ Կիրակի, Նոյեմբերի 3-ին, այստեղի զինուորական ժողովարանում տեղի ունեցաւ ներկայացում, որի մուտքը յատկացնվելու է այդ արձանի շինութեանը։ Ներկայացմանը հաւաքվել էր մեծ բազմութիւնը։ Արդէն սկսում են գալ պատգամաւորութիւններ զօրքերի զանազան մասերից՝ ներկայ լինելու առաջիկայ հանդէսներին։ Քաղաքում նկատելի է դեռ եւս չը տեսնված կենդանութիւն։ Բոլոր տները զարդարվում են դրօշակներով եւ գորգերով։ Փողոցներում ժողովրդի մեծ բազմութիւն կայ»։

—

Ծխախոտի խոշոր ֆիրմաների տէրերը միջնորդութիւն են յարուցել կառավարութեան առաջ, որով թոյլտուութիւն են խնդրում ծխախոտագործների եւ ծխախոտի գործարանատէրերի համառուսական ժողով գումարել՝ ծխախոտի մշակութեան եւ վաճառման պայմանները քննելու նպատակով։ Ասում են, թէ այդ համաժողովի ժամանակ հարց կը բարձրացնվի ծխախոտի գործարանատէրերի համառուսական միութիւն կազմելու մասին։

—

Կառավարիչ սենատը բացատրեց, որ նահանգական առեանններին իրաւունք չէ տուած, ըստ իրանց ցանկութեան, առանց քաղաքային դումաների մասնակցութեան, կազմել պարտադիր կանոններ քաղաքացիների համար, իսկ նահանգապետներին—հրատարակել, առանց քաղաքային դումաների գիտութեան, պարտադիր որոշումներ այնպիսի նիւթերի մասին, որոնց վերաբերմամբ որոշումներ կայացնելու եւ հրատարակելու իրաւունքը օրէնքով տրված է քաղաքային դումաներին։

—

1903 թւականի գարնանը՝ Պետերբուրգի այգեգործական ընկերութիւնը, մայրաքաղաքի հիմնարկութեան 200-ամեայ յօբելեանի առիթով, կազմակերպում է մի հսկայական ցուցահանդէս Տաւրիկեան պալատում։ Ցուցահանդէսին մասնակցելու կը հրաւիրվեն այգեգործներ պետութեան բոլոր մասերից։

—

Ս. Պետերբուրգին եւ Ս. Բոպպօպօրտին կառավարութիւնը թոյլ է տուել հրատարակել Պետերբուրգում հասարակական-քաղաքական եւ գրական-գիտական առաջին լրագիրը Ռուսաստանում այժմեան հրէական ժարգօնով։ Լրագիրը պէտք է կրէ «Դէր-Ֆրէյնդ» (Բարեկամ) անունը։

—

ԿՐԱՍՆՕՎՕԴՍԿԻՑ մեզ գրում են. «Անցեալ հոկտեմբերի 31-ին, ցերեկվայ ժամը 3-ին, ժամանեց տեղս Թեմիս առաջնորդ Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեանը։ Սրբազանը, իր համար առանձնապէս պատրաստված բնակարանում փոքր հանգիստ առնելուց եւ տեղական հայ հասարակութեան ներկայացուցիչներին ընդունելուց յետոյ, անմիջապէս ուղեւորվեց հայոց եկեղեցու շինութեան համար յատկացրած տեղը, շրջապատված խուռն բազմութեամբ եւ ուղեկցութեամբ տեղական զինուորական ինժեների, վարպետների եւ եկեղեցական շինութեան հոգաբարձուների։ Կարեւոր հրահանգները եւ կարգադրութիւնները անելուց յետոյ, նոյն բազմութեան ուղեկցութեամբ դիմեց դէպի աղօթատուն, ուր սովորական ձեւով ընդունվելուց եւ «պահպանիչ» աղօթքով ժողովուրդը օրհնելուց յետոյ, իր կարճ եւ ազդու խօսքը ուղղեց դէպի Կրասնօվօդսկի հայ հասարակութիւնը, յայտնելով նախ իր անսահման ուրախութիւնը, որ Կրասնօվօդսկի հայ հասարակութիւնը առաջինն է հանդիսանում ամբողջ Անդրկասպեան եւ Թուրքեստանեան երկրի հայ հասարակութիւնների մէջ, որ հայ գաղթականութիւնը մի այսպիսի կարճ ժամանակամիջոցում սկսել է արագ քայլերով աճել, որ բաղդ է ունենում իր սեփական եկեղեցին ունենալու։ Առաջնորդին ուղեկցում էին Գէօրգիէվսկի հայ քահանայ Տէր-Ներսէս Վարդանեանցը եւ Սամարկանդի հայերի քահանայ տէր-Ռուբէն Բէկ-Գուլեանցը, որը մեկնում էր իր պաշտօնատեղին Ստաւրօպօլից։ Հետեւեալ օրը, ամսիս 1-ին, տեղի ունեցան մի քանի փոխադարձ այցելութիւններ եւ հասարակութեան ընդունելութիւն։ Նոյն օրը, երեկոյեան ժամը $5^{1}/_{2}$-ին, սրբազանը ճանապարհվեց դէպի Չարժոյ, հայոց նորակառոյց աղօթատունը օծելու համար, որից յետոյ անմիջապէս վերադառնալու է դէպի Կրասնօվօդսկ՝ եկեղեցու հիմնարկութեան օծման հանդէսը կատարելու եւ ապա մեկնելու է դէպի Հիւսիսային Կովկաս։ Գնացքի մեկնելու ժամանակ, ի պատիւ սրբազանի նուագում էր տեղական զինուորական երաժշտական խումբը»։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են. «Եղանակները մեր կողմերում բաւական ցրտել են։ Բամբակի ժողովելը վերջացրել են, որը այստեղ լաւ արդիւնք տուեց, մինչդեռ կան մօտակայ գիւղեր, որտեղ ոչինչ չէ ստացվել՝ ջուր չը լինելու պատճառով։ Արդէն հարկերը հաւաքում են, դաժան ձմեռն էլ մօտենում է. ինչպէս պէտք է անեն այդ զրկված գիւղերը... Այդ գիւղերից օրական տասնեակներով գալիս են այստեղ եւ այլ տեղեր մշակութիւն անելու՝ օրական 30—40 կոպէկով։ Բայց միթէ դրանով վերք կը լաւանայ»։

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Հանրակրթական կուրսերը այս տարի աւելի աջող կարելի է համարել։ Չը նայելով որ այս տարվայ սկզբին յաճախորդների թիւը աւելի քիչ է, քան անցեալ տարվայ սկզբին, բայց այս տարի գործը աւելի կանոնաւոր պայմանների մէջ է դրված։ Հոկտեմբերի 14-ից մինչեւ նոյեմբերի 1-ը դասեր չսել են 1,342 հոգի (1,072 տղամարդ եւ 270 կին), միջին թւով օրական 75 հոգի։ Դասախօսում են 21 առարկաներից։ Ամենից շատ յաճախում են ռուսաց գրականութեան պատմութեան դասախօսութիւնները։ Կարդալու համար ծրագրված են մօտ 10 նոր առարկաներ։ Շուտով մի քանի հանրակրթական առարկաներից դասախօսութիւններ պիտի կազմակերպվեն Սեւ եւ Սպիտակ քաղաքներում»։

—

ԹԻՒՐԴԱՄԻՐԻՑ մեզ գրում են. «Սրանից մի քանի ամիս առաջ, համարեա ամբողջ Գեարմախան հայաբնակ գիւղը կրակի ճարակ դարձաւ։ Գիւղացիները շատ աննախանձելի դրութեան մէջ ընկան. ոչ մի տեղից օգնութիւն չը կար։ Ահա այդ հրկիզեալներին օգնելու համար ամսիս 2-ին այստեղից Բագու մեկնեց Գեարմախան գիւղի քահանան հ. Ա. Տէր-Ներսէսեանցը՝ այնտեղի հարուստներից օգնութիւն խնդրելու։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Նոր-Ջուղա, հոկտեմբերի 12-ին

Թեհրանում 1894 թւին հաստատված եւ 1900-ին կազմակերպված «Կրթասիրաց ընկերութիւնը» այս տարի հազիւ հազ կարողացաւ ձեռնարկել գործին, եւ այդ իսկ նպատակով ձեռնադրված՝ Խորէն վարդապետ Տէր-Վարդանեանցը այստեղացի մէկ ուսուցչի եւ մէկ վարժուհու հետ քանի օրով առաջ ճանապարհվեց դէպի Համադան։ Աջողութիւն եւ մի եւ նոյն ժամանակ խոհեմութիւն ենք մաղթում այս նոր սկսված գործը աջողութեամբ գլուխ տանելու։

Աւելորդ չեմ համարում համառօտ կերպով ծանօթացնել ընթերցողին այս ընկերութեան ծրագրի հետ.—Ընկերութեան նպատակն է նիւթապէս եւ բարոյապէս նպաստել Քեաչալ, Քեամարա, Գեարլա, Բուլվարի, Մալայիր եւ Ղարաղան գաւառների, Համադան քաղաքի եւ մերձակայ Շաւարին գիւղի հայ ազգաբնակութեան լուսաւորութեան գործին։ Այս նպատակին հասնելու համար, ընկերութիւնը ձեռնարկում է նոր դպրոցների բացման եւ նպաստում արդէն գոյութիւն ունեցող դպրոցների բարգաւաճման։ Հոգս է տանում կրօնական եւ եկեղեցական գործերին եւ իր ծախսով պահում մի քարոզիչ վարդապետ։ Ընկերութեան միջոցները կազմում են անդամների տարեկան վճարները, նուէրները եւ ներկայացումներից, երեկոյթներից ու վիճակախաղերից գոյացած գումարները։

Արդէն հասել են տեղս Բագրատ վարդապետ Վարդազարեանի վարձած նոր ուսուցիչներն ու վարժուհիները՝ թւով 7 հոգի։ Վարդազարեան վարդապետը Թեհրանից վերադարձրեց նաեւ պ. Գ. Պապեանին, եւ այսօր մի քանի օր է, որ սկսել են գործը։ Աջողութիւն ենք մաղթում։ Իսկ ինքը՝ Բագրատ հայր սուրբը մնացել է Թեհրանում, վեհափառ Շահին դիմաւորելու համար։

Երէկ, հոկտեմբերի 11-ին, լուր տարացվեց, թէ Շահը ժամանել է Թեհրան։ Նոր-Ջուղան էլ յետ չը մնաց լուսավառութեամբ եւ նուագածութեամբ մասնակցելու Իրանի հայասէր գահակալի ժամանման տօնին, իսկ Ամենափրկչեան վանքը հիանալի հրախաղութեամբ մեծ շուք տուեց հանդիսին։

Այվազեան արքեպիսկոպոսը մտադիր է Բագրատ վարդապետի այստեղ հասնելուց յետոյ գնալ Թեհրան։ Թէ մինչեւ ինչ աստիճան իրականութիւն կը ստանայ այս միտքը եւ թէ ինչ նպատակով, այդ ցոյց կը տայ մօտ ապագան։

Վ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Գերմանական կառավարութիւնը, ինչպէս հաղորդում են անգլիական լրագիրներին Բեռլինից, հրամայել է իր աֆրիկական գաղթականութիւնների նահանգապետներին՝ արգելել բօէրների գաղթը դէպի գերմանական երկիրները՝ գտնելով այդ հանգամանքը վտանգաւոր ապագայի համար։ Քիչ ժամանակ առաջ գերմանական կառավարութիւնը մերժեց բօէրական 30 ընտանիքի խնդիրը, որով նրանք թոյլտուութիւն էին խնդրում գաղթելու դէպի գերմանական տիրապետութիւնները։

—Սուլթանը նոր ընծաներ է ուղարկել Վիլհէլմ II կայսրին։ Ընծաները—Իլդիզի գործարանում շինված թանգագին սափորներ են։—«Մալիւմաթ» լրագիրը մի պաշտօնական յօդուածում փառաբանում է թիւրքական զօրքերի «ճարպիկ եւ գգոյշ» գործողութիւնները, որոնք երկու շաբաթվայ ընթացքում մաքրեցին Մակեդոնիան ապստամբական խմբերից։

—Անգլիական լրագիրները սաստիկ զբաղված են Վիլհէլմ II կայսրի անգլիական թագաւորին արած այցելութեան նպատակով։ «Daily Chronicle», մի պատմական հետազօտութիւն կատարելով Հոհենցօլլէրնների հարստութեան մասին, այնպիսի տեղեկութիւններ է հաղորդում, որոնք հազիւ հաճելի լինեն Վիլհէլմ II-ին. Նա հեգնաբար նկատում է. «Թէեւ Վիլհէլմ II կայսրը յայտնում է, որ նա թագաւորում է «ողորմութեամբ Աստուծոյ», բայց պատմութիւնը մեզ ուրիշ տեղեկութիւններ է տալիս. Հոհենցօլլէրնների հզօրութեան սկիզբը դրվել է փողի մի մեծ գումարով, որ Հոհենցօլլէրնների նախնիքներից մինը պարտք տուեց Սիգիզմունդ կայսրին։ Մինչեւ XV դարը Վիլհէլմ կայսրի նախնիքը Նիւրնբերգի հասարակ բուրգգրաֆներ էին։ Ֆրիդրիխ VII Հոհենցօլլերնը պարտք տուեց Սիգիզմունդ կայսրին 100,000 գուլդէն. 1417-ին նա պահանջեց այդ պարտքի վճարումը. պարտականը անկարող հանդիսացաւ վճարել. այն ժամանակ Ֆրիդրիխը պահանջեց, որ այդ գումարի փոխարէն իրան նշանակեն կայսրութեան կուրֆիւրստ։ Այդպիսով նա դարձաւ Բրանդենբուրգի Ֆրիդրիխ I։ Միայն 1701 թ. Հոհենցօլլէրնները դարձան թագաւորական տուն եւ միայն այդ ժամանակից ի վեր նրանք դարձան Պրուսիայի թագաւոր. ինչ վերաբերում է կայսերական տիտղոսին՝ նրանք այդ տիտղոսը ձեռք բերին միայն 1871 թւին։

—Խօսելով երիտասարդ թիւրքերի կուսակցութեան մասին՝ «Новое Время» լրագիրը ասում է, որ մի ժամանակ Ռուսաստանում կամենում էին ստեղծել նրանց համար ինչ որ հերոսական մարտնչողների համբաւ։ Բայց, ասում է լրագրի Պարիզի թղթակիցը, երիտասարդ թիւրքերը ինձ վրա չը թողեցին ոչ հերոսների, ոչ մարտիրոսների տպաւորութիւն։

—Խօսելով Գերմանիայի եւ Անգլիայի յարաբերութիւնների մասին, «Times» լրագիրը այն կարծիքն է յայտնում, որ իսկական տնտեսական մրցութիւն Անգլիայի դէմ սպառնում է ոչ թէ Ֆրանսիայի եւ Ռուսաստանի, այլ միայն Գերմանիայի կողմից։ Անգլիան ամենից առաջ պէտք է վախենայ գերմանական նաւատօրմից, որի աջողութիւնները հսկայական են։ Ֆրանսիան նոր գաղթականութիւններ չէ որոնում,—նա բաւական ունի. որոնում է Գերմանիան։ Ինչ վերաբերում է Ռուսաստանին, նա չէ կարող վտանգաւոր լինել անգլիական գաղթականութիւնների համար։ Ռուսաստանը ձգտում է դէպի Արեւելք բացառապէս տնտեսական պատճառներով եւ չէ սպառնում Հնդկաստանին։ Իսկական մրցակից Անգլիային գաղթականութիւնների յայնացման գործում հանդիսանում է Գերմանիան։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

4 նոյեմբերի

ՍՕՖԻԱ։ Կազմվեց նոր մինիստրութիւն նախագահութեամբ Դանեվի։

ԿԻԼ։ «Буйный» եւ «Бойкій» ականանաւերը եկան այստեղ։

ՄԱԴՐԻԴ։ Կաբինէրը հեռացան ճանապարհներից, վերադարձրին կողոպտած իրերը եւ վեր առած գերիներին ազատեցին։

ԵԱԼՏԱ։ Լիվադիայում, Թագաւոր Կայսրի եւ Թագուհի Կայսրուհու ներկայութեամբ, տեղի ունեցաւ լուսանկար Գանի կինեմատօգրաֆի ներկայացումը։

ԱԹԷՆՔ։ Գիշերը տեղի ունեցաւ գողութիւն «Լօրէլէյ» նաւի վրա. սպանված է մի ունտէրօֆիցէր. գողոնի թղթերով արկղը յափշտակված է եւ ապա գտնված է փարոսի մօտ։

5 նոյեմբերի

ԲԵԼԳՐԱԴ։ Պատգամաւորների ժողովի մեծամասնութեան կուսակցութեան կլուբը որոշեց աջակցութիւն ցոյց տալ կառավարութեան ծրագրին։

ՆԻՒ-ԵՕՐԿ։ Հավայի կղզում Կիլաուզա հրաբուխը ցոյց է տալիս եռանդուն գործունէութիւն։

ՎԻՆԶՕՐ։ Եկաւ պորտուգալական թագաւորը. նրան դիմաւորեց Էդուարդ թագաւորը։

ԿՕՊԷՆՀԱԳԷՆ։ Համաձայն Թագուհի Կայսրուհի Մարիա Ֆէօդորովնայի ցանկութեան՝ Ալէքսանդր III կայսրին արձան կանգնեցնելու համար նշանակված մասնաժողովը ընտրեց այն բլրակը Ֆրէդէնսբօրգի պարկում, որ շատ սիրում էր կայսրը։ Արձանը մտադրութիւն կայ բանալ 1903 թւին։

ՍՏՐՕՄԲՕԼԻ ԿՂԶԻ։ Նոյեմբերի 3-ին տեղի ունեցաւ հրաբխային նոր արտավիժութիւն։

ՍՕՖԻԱ։ Մինիստրութեան կազմը.—Դանեվ—արտաքին գործերի մինիստր, Սարաֆօվ—ֆինանսների, Լիւդսկանօվ—ներքին գործերի, Բաչեվ—ժողովրդական լուսաւորութեան, Թեօդօրօվ—արդարադատութեան, Պեպօվ—հասարակական աշխատանքների, Աբրաշեվ—առեւտրի եւ Պապրիկօվ—զինուորական։

ԲՐԻՒՍՍԷԼ։ Բրիտանական համայնքների ժողովի անդամ Կէյր-Գարդի, որ անցրում էր այստեղից, սխալմամբ ձերբակալվեց, որպէս մասնակից Ռուբինոյի յանցանքի։ Նրա անձնաւորութիւնը ճանաչվելուց յետոյ՝ Կէյր-Գարդի արձակվեց բանտից։ Նա բողոքեց անգլիական միսիայում։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Կոպէնհագէնի ռուսական արտակարգ դեսպան Բէնկէնդօրֆ նշանակված է Լօնդոնի դեսպան։

Պետերբուրգի տեխնոլօգիական ինստիտուտի դիրեկտօր Գօլովին նշանակված է Պետերբուրգի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձու։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Գոլովինեան պրօսպեկտ, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ե. Նաւասարդեան—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզասեռ. հիւանդ.

Ձիկովանի—9—10 ժ. աչքի, ներքին եւ նեարդային։

Մ. Գ. Աւետիսեանց—10—11 ժ. մորթու, վեներական և վիրաբուժութիւն։

Զ. Ի. Բարսեղեանց—11—12 ժ. կանանց և երեխայոց հիւանդ.

Ն. Ի. Գզելիեվ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի հ.

Գ. Ե. Թարխանեանց—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ. երկուշ. չորեք. ուրբաթ։

Ս. Պ. Կարապետեանց—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ. երեքշ. հինգշ. շաբաթ։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ն. Ն. Ռոստոմբէկով—5—6 ժ. վիրաբուժ. և մորթու հ. (ելեկտրաբուժ.)։

Ա. Ն. Տպաշովսկի—6—7 ժ. նեարդային (ելեկտրաբույժ), վեներական եւ մորթու։

Գ. Ա. Թարխանեանց—7—8 ժ.

Բ. Ա. Նաւասարդեան—$7^1/_2$—8 ժ.

Վճարը 50 կ. չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կոնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Օ. Տ. Եռվանդեանց—ատամ. ծաղկահատ և բըժշկական մարմնամարզ. դիմել 11—1 ժ.։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ

ԲՈՒԺԱՐԱՆ

ԴՈԿՏՈՐ Վ. ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ

մասնաւորապէս

ԲԳԻ, ՔԹԻ, ԱԿԱՆՋԻ ԵՒ ԿՐԾՔԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Сергіевская ул., д. 12.

Հարկաւոր է

հայ օրիորդ ՈՒՍՈՒՑՉՈՒՀԻ պարապելու հայոց լեզուից իմ երեք որդիներիս հետ—երկու աղջիկներիս՝ մէկը 13, միւսը 8 տարեկան եւ 14 տարեկան տղիս հետ։ Տնտեսական մասն էլ պէտք է յանձն առնէ։ Ցանկացողները կարող են դիմել այս հասցէով. Владикавказъ, Маріи Ивановнѣ Хачересовой. 3—5

ԲԱՑՎԱԾ Է ՆՈՐ

ՓՈՅՏԻ ՊԱՀԵՍՏ (սկլադ)

Զ. Դ. ՄԱՄՈՒԼԵԱՆԻ

Ծախվում է ամեն տեսակ վառելափայտ։ Զափը բացառապէս խ ս կ ա կ ա ն խ ո ր ա ն ա ր դ, այն է կ ո ւ բ ի կ ա կ ա ն։ Գները որոշած եւ վերջնական են։ Միքայէլեան փողոց, № 68, Շիմանովսկու դեղատան կողքին։ Տ ե լ ե ֆ ո ն № 874։

(27, 30 հ. 3, 6, 10, 14 ն.) 4—6

Մամուլի տակից դուրս եկան եւ վաճառվում են Կենտրոնական գրավաճառանոցում

ԽՈՐԷՆ ՔԱՀ. ՄՆԱՑԱԿԱՆԵԱՆՑ

ԿՐՕՆԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Ա. տարի, պատկերազարդ։ Ս. Պետերբ. 1902 Թ.

Գինն է 80 կ.

Նոյն հեղինակի

ՀԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂՕԹՔՆԵՐ

Հայատառեայց ռուսերէն խնդրեցող, համառօտ ռուսերէն թարգմանութեամբ։ Ս. Պետ. 1902։

Գինն է 30 կոպ.

Գնումարով գնողներին 20% զեղչ է լինում։

(չ. ռ. կ.) 12—12

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

Ս Գ. ՓԱՆԵԱՆ

ընդունում է հիւանդներին առաւօտեան 9—2 ժամը, երեկոյեան 4—6։ Վելիամինովսկայա փողոց № 3։ 1—5

Նոյեմբերի 20-ին, 1902 Թ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑԻ հոգաբարձութեան խորհրդարանում, երեկոյեան 8 ժամին, լինելու է աճուրդ կապալով տալու յունվարի 1-ից 1903 Թ. հանգուցեալ Թադէոսի Փանոսեանցի դպրոցին կտակած տան կէս մասը, որի միւս կէս մասը պատկանում է Թիֆլիս քաղաքացի Միքայէլ Պավլովիչ Իվանովին։ Այդ տունը գտնվում է 7-րդ քաղաքամասում, Կախեթինսկի հրապարակի արեւմտեան կողմը, Վիննի պօղեօմ փողոցի վրա № 44. դպրոցական մասը բերում է տարեկան 750 րուբլի։ Պայմանաթուղթը կարելի է կարդալ հոգաբարձութեան դիւանատան մէջ ամեն օր, բացի կիրակի եւ տօն օրերից ժամի 10—1-ը։ 1—2

Նոյեմբերի 20-ին, 1902 ամի երեկոյեան 8 ժամին ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ հոգաբարձական խորհրդարանում լինելու է աճուրդ կապալով տալու յունվարի 1-ից 1903 Թ. դպրոցական տունը, որը ընծայել է հանգուցեալ Աւետիք Փիրոյեանցը։ Այդ տունը գտնվում է Սօլդատսկի բազարում եւ բերում է տարին 1582 ր.։ Պայմանաթուղթը կարելի է կարդալ հոգաբարձութեան դիւանատան մէջ ամենայն օր, բացի կիրակի եւ տօն օրերի, ցերեկվայ ժամի 10—1։ 1—2

Վաճառվում են

նախկին «Հայոց հրատարակչական ընկերութեան հրատարակած մանկական եւ այլ գրքեր, նոյնպէս եւ Պալասանեանի «Հայոց պատմութիւնը»։ Դիմել՝ Ներսիսեան դպրոց, Կարապետ Բարսեղեանին։ 1—2

ԲԺԻՇԿ Ս. Պ. ՎՕՅԼՊԵ

Ընդունում է ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ, ՍԻՖԻԼԻՍ, ՄՈՐԹՈՒ եւ ՆԵՐՔԻՆ հիւանդութիւններ ունեցողներին։ Առաւօտեան $8^1/_2$—12 ժ., երեկոյեան 4—7 ժ.։ Հասցէն՝ Երեւանեան հրապարակ, տ. Գուրգենովի, № 2։ 7—10

ԲԺԻՇԿ Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

Ընդունում է մասնաւորապէս սիֆիլիս, մորթու եւ վեներիական ախտ ունեցող հիւանդներին։ Քիմիկօ-միկրոսկոպիական կաբինէտ, որտեղ ընդունվում են կաթի, խորխի, մէզի եւ արեան անալիզներ։

Առաւօտեան 11—1 ժ.

Երեկոյեան 4—6 ժ.

Բեբուտովսկայա փողոց № 41. տուն Արարատեանի։ Бебутовская ул. № 41, Домъ Араратова. 15—150

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ԽԵՂՃԵՐԸ

պատմուածքների ժողովածու, մօտ 400 երես,

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ Է ԵՒ ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԷ։

Գինն է 1 րուբլի

Ծանապարհածախսով 1 ր. 20 կոպէկ։

Ցանկացողները այժմեանից կարող են դիմել «Մուրճի» խմբագրատուն՝ հեղինակին. Тифлисъ, редакція „Мурчъ“.

8—10

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ, որը սովորել է ֆրանսիական բարձրագոյն դպրոցներում եւ անցեալ ուսումնարանական տարվայ ընթացքում ուսուցիչ էր ֆրանսերէն լեզուի կլասիկական գիմնազիայում, ցանկանում է մասնաւոր դասեր եւ կրկնութիւններ ունենալ ֆրանսերէն լեզուից եւ հայերէնից։ Կընդունէ պաշտօն եւ վաճառականական տներում նամակագրի, գանձապահի, հաշւապահի օգնականի եւ այլ պաշտօններ։ Համաձայն է գործով գնալ եւ այլ քաղաք։ Հասցէն Боярскіе номера.

3—6 Ե. Այվազեանց

Մամուլի տակ է եւ շուտով լոյս կը տեսնէ

ԹՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

I մաս

Փոխադրութիւն Գօլդենբէրգից

Բ. ՏԷՐ-ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ

Ցանկացողները պիտի դիմեն հետեւեալ հասցէով Шуша, книжная торговля Б. Теръ-Саакянцъ· 4—6

Բ Ա Ց Վ Ա Ծ Է

„ՄՈՒՐՃ“

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

1903 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1903 Թուականին «ՄՈՒՐՃՈՒՄ», ի միջի այլոց, տպվելու է Ա. Ա հ ա ր ո ն ե ա ն ի մի նոր մեծ վէպ՝ «ՄՐՐԻԿԻ ՍՈՒՐԲԸ», շարունակվելու է Լէօի «Հայոց Գրականութիւնը», որ ընդհատված էր 1902 Թւին, թարգմանվելու են Ա. Ռ օ լ լ է ս ի «ՀՐԱՇԱԼԻ ԴԱՐԸ» յայտնի գրուածքը եւ Է. Զ օ լ յ ա յ ի վերջին՝ «ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ» վէպը։

Բ ա ժ ա ն ո ր դ ա գ ի ն ը. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ՝ տարեկան 10 ր., ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ՝ 12 ր.

$^1/_2$ տարին 6 » » 7 »

«Մուրճ» ամսագրին կարելի է գրվել. ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—խմբագրատանը (Ծավճավաձեան փողոց—արքունական թատրոնի դիմացի փողոցը—տուն № 16) եւ «Գուտտենբէրգ» գրավաճառանոցում։

ԲԱԼԱԽԱՆԻ—պ. Մ. Տ է ր-Դ ա ն ի է լ ե ա ն ի մօտ, «Անդրանիկ» ընկ. գործարանում։

ԲԱԳՈՒ—պ. Ե. Մ ո ւ ս ի ն ե ա ն ի մօտ, Կրասնօվօդսկայա եւ Մալականսկայա փողոցների անկիւնում, տ. Մուսա-Նաղիեվի։

ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ ԱՅԼ ՏԵՂԵՐԻՑ պէտք է դիմել՝ Тифлисъ, въ редакцію „Мурчъ“.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ՝ Tiflis, Rédaction de la revue «Mourtch»

Ծ ա ն օ թ ո ւ թ ի ւ ն. Ով դժուարանում է տարեկան բաժանորդագինը (10 ր.) վճարել միանուագ՝ կարող է տալ մ ա ս-մ ա ս,—սկզբում 5 ր., մայիսի 1-ին 3 ր. եւ յուլիսի 1-ին մնացած 2 րուբլին։ Ապառիկ կամ ձրի ամսագիրը ոչ ոքի չէ ուղարկվում։

ՇՂԹԱՅ

Նաւթարդիւնաբերական Ընկերութեան Վարչութիւնը յայտարարում է ի գիտութիւն պ. պ. բաժնետէրերի, որ նշանակված է 3% վճար, այսինքն իւրաքանչիւր փային 3 րուբլի, սոյն նոյեմբերի 16-ից մինչեւ 23-ը, ներփակված եւ նոյեմբերի 24-ից մինչեւ դեկտեմբերի 3-ը, ներփակված տուգանքով։

Վճարները կընդունվեն Վարչութեան գրասենեակում առաւօտեան 11 ժամից մինչեւ ժամը 2-ը եւ երեկոյեան 6-ից մինչեւ 8 ժամը։ Բաժնետէրերը վճարները ներկայացնելու ժամանակ պէտք է ներկայացնեն բաժնետոմսերը։ (6, 13 եւ 19 Ն.)

Յօգուտ Թիֆլիսի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան

Շաբաթ, դեկտեմբերի 28-ին

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆԻ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ ՏԵՂԻ ԿՈՒՆԵՆԱՅ

ԴԵԿԱԴԵՆՏԱԿԱՆ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Տիկինները պէտք է լինեն կամ դէկադենտական չրջազգեստով, կամ դէկադէնտական սանրուածքով (прическахъ), իսկ պարոնները դէկադենտական փողկապներով (галстукахъ), հակառակ դէպքում թէ տիկինները եւ թէ պարոնները վճարում են 50 կ. տուգանք։ Տոմսակի գինն է—2 ր. 10 կ. Սկիզբը $9^1/_2$ ժամին երեկոյեան։ Երեկոյթի կառավարչուհին կը լինի իշխ. Մ. Թումանեան։ (չ. կ.)

Նաւթային Ընկերական „ԱՐԱՄԱԶԴ“ Ընկերութեան

վարչութիւնը հրաւիրում է ժամանակաւոր անդորրագրեր ունեցող պարոններին ներկայացնել այդ անդորրագրերը եւ փոխարէնը ստանալ ընկերութեան իսկական ակցիաները

Գրասենեակը բաց է առաւօտեան ժամը 9-ից մինչեւ կէսօրվայ 2 ժամը, բացի տօն օրերից։

Վարչութեան հասցէն՝ Баку, Колюбакинская ул., д. Ковалевой. 2—3

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„ՆԱԴԵԺԴԱ“

ծովային, գետային եւ ցամաքային ապահովագրութեան, ապրանքների տեղափոխութեան եւ գոյքերը կրակից ապահովագրելու համար։

ՀԻՄՆՎԱԾ Է 1847 ԹՒԻՆ

Հիմնական դրամագլուխը . . . . . 1,650,000 րուբլի

Պահեստի դրամագլուխը . . . . . . 2,664,808 »

I. ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ.

Աւելի քան 300 գործակալութիւններ եւրոպական Ռուսաստանի, Կովկասի, Միջին-Ասիայի, Սիբիրի եւ հեռաւոր Արեւելքի բոլոր նշանաւոր տեղերում, նոյնպէս եւ ներկայացուցիչներ արտասահմանի գլխաւոր քաղաքներում։

Տեղափոխութիւն ամեն տեսակ բեռների եւ իրերի, որոնց ընդունելութիւնը եւ յանձնումը կատարվում է թէ տանը եւ թէ պահեստներում ու խանութներում։

Ցանձնումն բեռների ուղարկողների կողմից առաջարկված պայմաններով (վերադիր վճարներ ի հաշիւ ուղարկողների, դրամի փոխադրութիւն (переводъ) բեռները յանձնելու տեղը հասցնելու համար եւ այլն)։

Պահպանութիւն բեռների արտօնեալ պայմաններով ստացման տեղերում՝ ապահովագրեալ նրանց պահեստներում, որի համար չատ կէտերում կան ընդարձակ պահեստներ, յատկապէս բեռներ պահելու համար։

II. ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ

Սեփական մարդատար, ապրանքատար եւ ձգող շոգենաւեր, ծովային եւ գետային նաւեր (70 նաւ)։

Բեռնակիր եւ մարդատար նաւերի պարբերական հաղորդակցութիւն Վոլգա գետի բոլոր նաւահանգիստների մէջ, Րիբինսկից մինչեւ Աստրախան, եւ Կասպից ծովի բոլոր նաւահանգիստների մէջ, Աստրախանից մինչեւ Պարսկաստանի ափերը։

Ամենաընդարձակ պահեստներ Նիժնիում (սիբիրական նաւամատոյցի վրա), Աստրախանում, Բագւում եւ Կրասնօվօդսկում։

Բեռները անընդհատաբար ուղարկելու համար ընկերութեան շոգենաւագնացութիւնը համաձայնութիւն է կապել երկաթուղիների հետ։ Այն ապրանքների տեղափոխութեան համար, որոնք ուղարկվում են Ռուսաստանից Պարսկաստան եւ Պարսկաստանից Ռուսաստան, գոյութիւն ունի առանձին, բացառիկ արտօնութիւններով, համաձայնութիւն Պարսկական ապահովագրական եւ տեղափոխութեան ընկերութեան հետ։

III. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ։

ա) Ապահովագրութիւն բեռների, որոնք տեղափոխվում են թէ ցամաքային և թէ ջրային ճանապարհներով (ծովերով և գետերով)։

բ) Ապահովագրութիւն կրակից ամեն տեսակ գոյքերի։

գ) Ապահովագրութիւն ամեն տեսակ դժբաղդ դէպքերից ճանապարհին ամեն տեսակ նաւերի, շոգենաւերի, առագաստանաւերի, վագոնների և վագոն-ցիստերնների։

դ) Ապահովագրութիւն թանգագին իրերի և արժէքաւոր թղթերի, որոնք ուղարկվում են պօստով, ցամաքային և ծովային ճանապարհներով, համաշխարհային պօստային դաշնակցութեան բոլոր կէտերի մէջ։

Ապահովագրութիւններ ընդունվում են ինչպէս վարչութեան, այնպէս էլ ամեն տեղ ընկերութեան բոլոր գործակալութիւնների մէջ։

Բացի տեղափոխութեամբ պարապող գործակալութիւններից, կրակից ապահովագրելու գործերով մասնաւորապէս զբաղվում են էլի ուրիշ 350 գործակալութիւններ։

Ս. Պետերբուրգի «Նադեժդա» ընկերութեան վարչութիւնը գտնվում է Ս. Պետերբուրգում, Ադմիրալտէյսկի պրօսպէկտի վրա, № 10-րորդ տանը։

Նիագօրներ—ծովային շոգենաւագնացութեան համար՝ Բագւում, գետային շոգենաւագնացութեան համար՝ Նիժնի-Նօվգօրոդում։

Թիֆլիսի գործակալութիւնը—Դվօրցօվայա փողոցի վրա, վրաց ազնւականների տանը։ Տելեֆօն № 108

(Ե. ռ. կ.) 17—120